

CRISTIAN CONSTANTIN*

COMPANIA OLANDEZĂ *BUNGE* LA DUNĂREA DE JOS (1930–1948)

Cine ar fi pariat că societatea înființată de Johann Bunge la Amsterdam în anul 1818 avea să devină peste două secole una dintre cele mai mari de profil din lume? Aparent o casă comercială ce reunea forțele familiei Bunge, compania și-a extins treptat activitatea de import-export dincolo de rada și silozurile portului olandez. La 41 de ani de la înființare, firma olandeză și-a deschis o sucursală și în portul belgian și rival Antwerp. Edouard și Ernest, nepoții lui Johann, și-au extins viziunea pe alte meleaguri datorită planurilor și descendenților acestora. Bunge, alături de familia Born, a intrat pe piața argentiniană în anul 1884, speculând bogăția hinterlandului sud-american și profitând de experiența mercantilă a negustorilor și intermediarilor din regiunea Rio de la Plata. Penetrarea pieței argentinieni și relațiile din cercurile conducătoare de la Buenos Aires le-au permis urmașilor lui Johann Bunge să dezvolte o întreagă rețea planutară de sucursale destinate achiziției, depozitării și speculării oportunităților de pe cea mai mare piață comercială din lume la acea dată, cea de grâne. Compania a intrat din 1905 și pe piața braziliană, pentru ca după Marele Război să devină un jucător important în cadrul structurilor productive și de comercializare din America de Nord. După mai bine de un secol de la apariția primului birou în capitala Olandei, în anul 1975, societatea și-a mutat sediul operațiunilor la Sao Paulo, pentru ca din 1999 White Plains din New York să reprezinte noua „casă” a celor de la *Bunge*, chiar dacă la ora actuală familiile Bunge și Born nu mai dețin pachetul majoritar al companiei. Principalele centre de achiziție pentru cei de la *Bunge* au fost bazele cerealiere din Asia și Europa¹.

Globalizarea pieței de profil și contextul socio-economic internațional care au cuprins Răsăritul Europei după prăbușirea Cortinei de Fier în 1989 au permis (re)integrarea arealului extins al Mării Negre în cadrul pieței mondiale de cereale².

Avatarurile economice ale grânarului

Câmpiile cele mai roditoare din Vechiul Regat al României se găsesc de-a lungul fluviului Dunărea și între râurile Siret și Prut. Într-o proporție covârșitoare, economia României moderne a depins de recoltele de cereale din aceste regiuni. Rețeaua companiei

---

* Cercetător independent, Brăila, doctor în istorie; e-mail: cristian.constantin@hotmail.com.

¹ A se vedea istoricul companiei Bunge, on-line la adresa <http://www.bunge.com/who-we-are/our-history> [consulat la 18.10.2018].

² Rudolf Stöhr, Klaus Schumacher, *The History of the European Grain Market*, Bruxelles, Coceral, 2008, p. 48.

Bunge în România s-a concentrat în principal asupra bazinului cerealier amplasat pe ambele maluri ale Prutului. Așadar, ne vom concentra asupra specificității economiei Moldovei, dar preponderent a Basarabiei, teritoriu unit cu România în 1918.

Solurile din Moldova și cele din stepa nord-pontică erau cunoscute de negustorii europeni încă de la finalul secolului al XVII-lea drept unele dintre cele mai roditoare de pe continent. Integrarea acestor teritorii pe marea piață internațională a stimulat structurile productive autohtone și a accelerat ritmurile de producție, creând după 1829 o acerbă concurență comercială între spațiul românesc și cel rusesc. Moldova dintre Munții Carpați, la vest, și râul Prut, la est, constituia un bazin cerealier bine conectat la porturile românești de la Dunărea maritimă încă din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea prin intermediul rețelei de cale ferată și, parțial, prin flota de mici ambarcațiuni a armatorilor străini care au exploatat bazinul hidrografic al râului Prut, granița dintre România și Imperiul Rus.

Marea Unire din anul 1918 a însemnat o creștere cantitativă și calitativă a potențialului economic al României Mari, dar, per ansamblu, reformele adoptate (în principal Reforma agrară din 1921) au adâncit dramatic prăpastia dintre satul românesc și mediul urban. România Întregită era un stat în care o mare parte a debușeurilor agroalimentare, care altă dată erau destinate comerțului exterior, au luat calea noilor provincii vestice unite cu țara la 1918, pentru acoperirea necesarului de hrană al acestora³. Între 1919 și 1938, politica economică a României a cunoscut patru faze de evoluție:

1) intervalul 1919–1925 a fost caracterizat de refacerea economiei după prima conflagrație mondială.

2) 1926–1929 a fost o perioadă de creștere treptată a economiei României, pe fondul revitalizării relațiilor de schimb cu partenerii tradiționali și în baza unor stocuri agroalimentare asemănătoare cu cele antebelice, dar a fost întreruptă de recolta deficitară din toamna anului 1928.

3) perioada Marii Crize Economice (1929–1933) s-a caracterizat printr-o scădere substanțială a prețurilor la principalele produse exportate de România și prin vânzarea, aproape în toți anii Marelui Crah, a unor cantități importante de porumb, orz și ovăz, în schimbul unor sume derizorii.

4) perioada de refacere, începută în 1933 și continuată până la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, a fost o epocă de răsturnare a tendințelor socio-economice anterioare, în care statul român a luat o serie de măsuri pentru a crea un echilibru între valorile obținute în schimbul exporturilor și cele plătite pe importurile de bunuri⁴.

Comerțul internațional al României a fost afectat după Marele Război de lipsa de organizare existentă la nivelul sectorului de transporturi și comunicații din toate teritoriile românești. Căile ferate, drumurile, poșta, liniile de telegraf și de telefonie au reprezentat unul din factorii care a frânat pentru 4–5 ani procesul de redresare a economiei generale. Autoritățile centrale au înțeles rapid neajunsurile existente, dar au acționat târziu pentru modernizarea căilor de transport și comunicații. În primă fază, autoritățile române s-au mulțumit să refacă infrastructura antebelică și să modifice ecartamentul căilor ferate din Basarabia după modelul european. În anul 1938, la o populație de

³ Virgil N. Madgearu, *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, București, Editura Științifică, 1995, p. 123; Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1550–1950)*, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 225–243.

⁴ C. C. Giurescu, M. Gr. Romașcanu, N. Georgescu-Roegen, *Comerțul exterior*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, *Economia națională: circulație, distribuție și consum*, București, Imprimeria Națională, 1943, p. 474; Ion Veverca, Virgil Madgearu, Petre Constantinescu, *Politica comerțului exterior*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 438–439.

19 750 004 locuitori și o suprafață de 295 049 km², România avea 11 375 km de cale ferată, dintre care 1 218 km se găseau în Basarabia și 4 094 km în Vechiul Regat. Cei 5 312 km existenți, repartizați în principalele regiuni agricole ale țării, conectate cu porturile maritime ale statului, denotă încă neputința autorităților române de a dezvolta căile de transport. Dincolo de toate aceste neajunsuri, au existat și situații demne de remarcat: Transilvania, moștenitoare a infrastructurii Imperiului Austro-Ungar, a contabilizat în 1938, și datorită eforturilor de întreținere și extindere întreprinse de factorii de decizie de la București, 5 468 km de cale ferată⁵.

Basarabia a dispus încă din timpul Imperiului Rus de o magistrală feroviară centrală, care unea localitățile Tiraspol – Tighina – Chișinău – Ungheni – Iași și reprezenta cea mai viabilă modalitate de transport a mărfurilor pe uscat⁶.

Moldova dintre Prut și Nistru, teritoriu al Imperiului Rus până în timpul Primului Război Mondial, s-a unit cu Regatul României la 27 martie/9 aprilie 1918. La începutul perioadei interbelice, pe fondul Războiului Civil Rus și în pofida unor exporturi însemnate efectuate de albgardiști prin intermediul porturilor din Crimeea, România a fost principalul exportator de cereale din bazinul pontic⁷. Terenurile fertile ale Moldovei dintre Prut și Nistru au avut un rol important în această ecuație comercială. Populația Basarabiei număra la Unirea cu România puțin peste 2,6 milioane de locuitori, dintre care 85% locuiau în mediul rural, și a crescut până la 2 864 402 locuitori în anul 1930⁸.

Comparativ cu celelalte provincii românești, Basarabia (14%) se afla în posesia celei mai mari suprafețe arabile a țării. După Marele Război, aproximativ 26,0% din suprafața arabilă a Basarabiei a fost cultivată cu orz, 24,3% cu porumb, 15,1% cu grâu de toamnă, 6,1% cu grâu de primăvară, 5,5% cu ovăz, 4,3% cu secară, 10,6% cu fânețe naturale și artificiale și 8,1% cu plante. Statisticienii vremii au estimat întreaga producție agricolă a Basarabiei după Primul Război Mondial la circa 2 500 000 tone, cu o medie la hectar de aproximativ 850 kg⁹.

Înainte Primului Război Mondial, din Basarabia se exportau anual circa 1 300 000 tone de cereale, majoritatea acestor cantități (peste 70%) a fost recoltată de pe suprafețele deținute de marii proprietari, de doar 30% din totalul terenurilor agricole basarabene. După declanșarea Marelui Război și până la jumătatea anilor 1920 s-a constatat o scădere spre zero a exporturilor de cereale basarabene¹⁰.

Reforma agrară aplicată în România după Primul Război Mondial a afectat 1 739 din cele peste 2 000 de sate ale Basarabiei. În medie, au fost distribuite circa 600 de hectare în fiecare sat în care s-au aplicat prevederile reformei¹¹. În linii mari, reforma agrară implementată de autoritățile române în Basarabia a modificat din temelii vechile

⁵ I. Miclescu, V. Mișicu, *Căile ferate române*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 53.

⁶ Vasile Maxim, *Unele aspecte geopolitice legate de infrastructura căilor de transport din Basarabia*, în Nicolae Chicuș (ed.), *Politica marilor puteri în Balcani și Europa Centrală. Materialele Simpozionului internațional, 10–12 octombrie 2013*, Chișinău, Editura Garamont-Studio, p. 404–406.

⁷ A se vedea o analiză detaliată în Cristian Constantin, *Comerțul cu cereale la Gurile Dunării: integrarea pe piață, structuri productive și infrastructura de transport (1829–1940)*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2018, p. 516–528.

⁸ I. Teodorescu, *Basarabia*, în „Buletinul statistic al României”, seria IV, vol. XIV, nr. 1, 1919, p. 22–28; S. Manuilă, D. C. Georgescu, *Populația României*, București, Monitorul Oficial și Imprimeria Națională, 1937, p. 10.

⁹ H. Block, A. Cădea, *Calendarul Basarabiei pe 1931*, Chișinău, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, f.a., p. 72.

¹⁰ Barlo Iacubovici, *Raționalizarea agriculturii basarabene*, în „Basarabia economică”, anul XX, nr. 2, 1938, p. 9–10.

¹¹ Ion Țurcanu, *Relații agrare din Basarabia în anii 1918–1940*, Chișinău, Editura Universitas, 1991, p. 29.

raporturi dintre proprietatea funciară și muncă, țăranii devenind principalii deponitari ai suprafețelor agricole. După reformă, 3 648 747 ha (87,2%) din proprietatea funciară a Basarabiei erau deținute în loturi de până la 10 ha, 180 984 ha (4,3%) au intrat în categoria între 10 și 100 ha, iar loturile de peste 100 ha însumau doar 352 619 ha (8,5%)¹². Reforma agrară s-a dorit o contribuție la mărirea și consolidarea proprietății țărănești bazate pe munca săteanului și a familiei acestuia, dar nu a marcat, așa cum se anticipa, o creștere considerabilă a standardului de viață al lumii rurale românești. Trecerea de la marea proprietate latifundiară la mica gospodărie țărănească a stimulat interesul săteanului pentru exploatarea temeinică a propriului lot de pământ dobândit, dar, în linii mari, nu a produs efectele scontate de autorități. Mica proprietate, coroborată cu lipsa mijloacelor moderne de exploatare, s-a dovedit păguboasă pentru unul din principalele sectoare economice ale statului român. Lipsa de valută forte și instabilitatea monetară a leului pot fi puse și pe seama diminuării calității și stocurilor de cereale ale României Mari, ca urmare a aplicării Reformei agrare din 1921.

În 1930 s-a realizat un nou recensământ agricol. Conform interpretării datelor colectate, 75% din exploatarea agricolă din România se aflau în posesia unor loturi mai mici de 5 ha de pământ¹³. Basarabia nu a făcut notă discordantă de la ansamblul național. Mica proprietate a constituit 70,25% din total. În județele Lăpușna și Orhei, proprietățile de până în 10 ha au reprezentat 84,3% din total, comparativ cu cele între 10 și 50 ha care au constituit doar 10,5%, iar latifundiile de peste 50 ha au reprezentat în valori relative doar 5,2% din total. În cazul județelor din sudul Basarabiei se observă o echilibrare a proprietății funciare. În județele Ismail, Cahul, Tighina și Cetatea Albă, exploatarea agricolă de până la 10 ha au reprezentat 56% din total, cele cuprinse între 10 și 50 ha au atins 37%, iar 7% au revenit categoriei de peste 50 ha¹⁴.

Până la izbucnirea Marelui Război s-a remarcat o anumită constanță a structurii suprafețelor cultivate și a recoltelor obținute, chiar dacă s-au înregistrat oscilații pe fondul instabilității atmosferice (anii secetoși și/sau precipitații abundente). După război s-a constatat o reducere a suprafețelor însămânțate și o schimbare a raportului tradițional dintre tipurile diferitelor categorii de cereale, dar și o scădere, dramatică în primii ani, a cantităților recoltate. În 1924, cantitatea de grâu de toamnă recoltată în Basarabia a scăzut de la 54 963 de vagoane, cât s-au înregistrat în anul 1910, la doar 28 958 de vagoane. La grâul de primăvară s-a constatat o reducere de la 19 197 de vagoane la 10 987 de vagoane, în timp ce recolta de seară a scăzut de la 27 762 de vagoane la 5 978 de vagoane, iar a orzului de la 56 564 de vagoane la 30 714 vagoane. Porumbul a fost cea mai cultivată cereală în Basarabia, dar sistemul deficitar de producție a cerealelor a afectat și această cultură. Cele 77 012 vagoane recoltate în anul 1924 au reprezentat doar 79,45% (96 921 de vagoane) din întreaga cantitate de porumb colectată în 1910. Randamentul cerealelor la hectar a înregistrat punctul critic din perioada interbelică în anul 1923, cu o medie de doar 340 kg, pentru ca în anul 1926 să fie consemnată recolta maximă de 1 330 kg/ha. După 1926 s-a observat o tendință de menținere a randamentului la hectar în jurul a 1 000–1 100 kg, care reprezintă în esență unul dintre factorii negativi ai Reformei agrare din 1921¹⁵.

¹² M. Georgescu, *Reforme agrare. Principii și metode în legiunile române și străine*, București, Tipografia Bucovina I. E. Torouțiu, 1943, p. 92–93.

¹³ Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859–1947*, vol. II, *Agricultura*, București, Editura Academiei Române, 1996, *passim*.

¹⁴ Horia N. Lupan, *Cercetări asupra prețului și rentei pământului în România*, în „Analele Institutului de Cercetări Agronomice al României”, vol. V, anul V, București, 1933, p. 253.

¹⁵ H. Celebidachi, *Agricultura*, în Ștefan Ciobanu (coord.), *Basarabia. Monografie*, Chișinău, 1993, p. 335.

În perioada interbelică, randamentul agriculturii basarabene s-a aflat sub limita posibilităților de producție ale solului din regiune, datorită, în mare, condițiilor climatice nefavorabile, precum secetele din anii 1921, 1927, 1928 și 1935¹⁶. Nu trebuie omis nici specificul culturilor de subzistență realizate de gospodăria țărănească, ca urmare a situației economice generale din România, a valorii slabe a capitalului investit în agricultură și a cantității și calității rudimentare a inventarului agricol cu care era înzestrată gospodăria țărănească. La toate acestea s-au adăugat gradul redus de educație agricolă și comercială a populației rurale și lipsa unor instituții de credit agricol care să nu producă îndatorarea pe mai multe generații a țăranimii. Spre exemplu, o secerătoare revenea la 54 de gospodării agricole din Basarabia, iar o mașină de treierat la 287,1 ha. Aproximativ jumătate din gospodăriile din regiune nu dispuneau de pluguri și grape. În pofida diversilor factori defavorabili, agricultura din Basarabia a obținut anual cantități însemnate de cereale, care au variat între 1,5 și 3 milioane de tone¹⁷.

Privită în ansamblu, mișcarea cooperatistă din Basarabia a înregistrat progrese evidente între cele două războaie mondiale, în pofida reducerii cu un sfert a numărului cooperativeelor în anii 1930. Majoritatea absolută a continuat să fie deținută de cooperativele de credit (422 din totalul celor 764 consemnate în anul 1938). Marele Crah new-yorkez a provocat o criză a creditului, care a condus la intervenția autorităților române în favoare debitorilor agricoli. Această măsură a afectat profund organismul cooperatist de credit agricol din România. După 1933 s-au luat o serie de măsuri prin care s-a dorit restabilirea creditului agricol pentru micii agricultori în baza unei rate minime a dobânzii¹⁸.

În linia mari, pe parcursul perioadei interbelice, în noile teritorii unite cu țara în anul 1918, codul comercial adoptat de Vechiul Regat în 1887 a funcționat alături de codurile imperiilor din care au făcut parte regiunile încorporate României Mari. Prevederile codului comercial român s-au extins asupra Basarabiei abia din 1928. Codurile comerciale care au funcționat în România interbelică s-au dovedit viabile pentru apariția unor noi instituții economice datorită concepțiilor liberale care le dominau¹⁹.

Comerțul exterior al Basarabiei de până la Primul Război Mondial a urmat două direcții de bază: comerțul cu Rusia și cel cu țările europene, în care un rol important l-au avut porturile Dunării maritime și rețeaua de căi ferate dezvoltată de autoritățile țariste²⁰. Schimburile comerciale ale Basarabiei s-au aflat într-o legătură directă cu producția acesteia, oferind la export cereale, vin, fructe și vite, și au fost practicate de doar 1% din populația provinciei, preponderent elemente alogene. După unirea cu România, activitatea comercială din Basarabia a luat, cel puțin în aparență, o amploare destul de semnificativă. Numeroase societăți comerciale din Vechiul Regat și-au deschis filiale în Basarabia și au influențat în mod pozitiv refacerea economiei românești după prima conflagrație mondială. Episoade dramatice s-au înregistrat în anii cu secetă prelungită, precum 1928 și 1935, care au influențat puternic activitatea comercială a Basarabiei. Pe parcursul anilor 1920, majoritatea circumscripțiilor basarabene ale Camerei de Comerț și Industrie,

¹⁶ I. Țurcanu, *Relații agrare din Basarabia în anii 1918–1940*, anexa VI.

¹⁷ Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 56–57, 63, 72–74; N. Georgescu-Roegen, *Inventarul agricol*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 340–342.

¹⁸ Nicolae Enciu, *În componența României Întregite. Basarabia și basarabenii de la Marea Unire la notele ultimative sovietice*, București – Brăila, Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2018, p. 127.

¹⁹ Valentin-Stelian Bădescu, Cosmin Iordache, *Scurt istoric al evoluției Dreptului Comercial*, în „Buletinul Universității Naționale de Apărare Carol I”, nr. 1, 2013, p. 280–289.

²⁰ Nicolae Enciu, *op. cit.*, p. 144–145.

înființate după Marele Război, s-au unit cu instituții similare de pe malul drept al Prutului, în dorința de a elimina decalajele existente la nivelul celor două provincii²¹.

Ca o măsură de stimulare a economiei după Reforma agrară din 1921, autoritățile române au demarat un proces de dezvoltare a oboarelor de cereale din regiunile dependente de producția agricolă, în care s-a constatat creșterea rolului micii gospodării în cadrul comerțului internațional. Numărul oboarelor de cereale din România a crescut de șapte ori între 1919 și 1936 și s-a observat o mai mare răspândire a acestora în regiunile de câmpie ale Vechiului Regat și ale Basarabiei, regiuni dominate de cultura grânelor²². În anul 1930 au fost înregistrate în cuprinsul Basarabiei 1 176 de întreprinderi dedicate comerțului de produse agricole și animale, dintre care 57,7% au fost înființate după prima conflagrație mondială. O tendință de creștere s-a înregistrat și la capitoul bănci, cooperative și asigurări, unde a avut loc un salt de 67,0%, atingând 352 de asemenea societăți²³.

Din punct de vedere etnic, comerțul basarabean interbelic a fost practicat într-o proporție majoritară de către alogeni. Românii au rămas să se preocupe în principal cu agricultura. La sfârșitul perioadei interbelice, 84,0% din totalul firmelor comerciale din Basarabia era deținut de evrei²⁴.

În ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, Belgia și Olanda au devenit două dintre principalele parteneri economici ai României. Porturile Anvers și Rotterdam erau interesate, datorită posibilităților de antrepozit pe termen îndelungat, de achiziția produselor agroalimentare din bazinul pontic²⁵.

După Primul Război Mondial, relațiile comerciale dintre statele europene, în marea lor majoritate, s-au restabilit. Interesată în principal de grâne, dar confruntându-se cu stocurile deficitare în contextul noilor realități socio-economice românești, Olanda a importat din România doar 100 000 de tone pe parcursul anului 1920, în schimbul cărora a plătit 246 121 de lei. Orzul (62 496 tone; 162 491 lei) a dominat tranzacțiile din acel an. O creștere importantă s-a consemnat în anul 1923, când au luat calea porturilor olandeze 133 691 de tone de cereale românești, pentru care s-au achitat 941 593 de lei. Exportul a fost animat în proporție de 68,75% de vânzările de porumb (91 921 tone; 680 219 lei).

În anul 1926 a fost atins punctul maxim al exporturilor românești către Olanda de până la declanșarea Marii Crize Economice. România a exportat în acel an către destinații olandeze 135 863 de tone de cereale, pentru care a încasat 977 408 lei. Exporturile de grâu au depășit doar în anul 1926 bariera celor 15 000 de tone. Reducerea prețurilor pe piața internațională de grâne, ca efect al crahului new-yorkez, și existența unor stocuri consistente în porturile dunărene i-au atras pe comercianții olandezi. Pe parcursul anului 1930, în schimbul a 1 295 128 de lei, Olanda a importat din România 439 993 de tone de cereale. Exporturile, în marea lor majoritate, au fost dominate în proporție de 52,06% de orz (229 072 tone; 568 099 lei) și de 35,41% de porumb (155 853 tone; 511 198 lei).

²¹ „Buletinul statistic al României”, seria IV, vol. XIV, nr. 1, 1919; Const. I. Lungu, T. Al. Știrbu, *Basarabia economică*, în Ștefan Ciobanu, *Basarabia economică. Monografie*, Chișinău, 1993, p. 385.

²² P. Sterian, *Comerțul interior în România*, în „Sociologie românească”, anul III, nr. 46, aprilie–iunie 1938, p. 164.

²³ M. Georgescu, P. Sterian, *Comerțul interior*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 423–424.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Daniela Bușă, *Spațiul sud-est european și realitățile sale economice (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)*, în „Studii și Materiale de Istorie Modernă”, vol. XV, 2002, p. 50–51; Emil Octavian Mocanu, *Portul Brăila de la regimul de Porto Franco la Primul Război Mondial (1836–1914)*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2012, p. 257–352.

În anul următor s-a observat o reducere cu 36,53% a exporturilor cerealiere românești către destinațiile olandeze.

În 1931, Olanda a importat din România 279 301 tone de grâne, pentru care a plătit 684 011 lei. Principala marfă tranzacționată a fost grâul (123 782 tone; 328 626 lei), secondat de orz (94 991 tone; 231 337 lei) și urmat de porumb (55 707 tone; 106 852 lei). Exporturile românești de cereale au cunoscut un reviriment în 1932, când doar Olanda a achiziționat 431 398 de tone, în schimbul a 848 782 de lei. Tranzacțiile au fost dominate de achizițiile de porumb (288 475 tone; 526 821 lei) și de orz (130 402 tone; 290 756 lei). În 1933 s-a înregistrat un regres al exporturilor cerealiere românești către Olanda. Prin porturile românești au ieșit doar 360 820 de tone de grâne destinate partenerilor olandezi, dintre care 185 273 de tone de porumb și 156 034 de tone de orz. În următorii ani s-a înregistrat un regres major al achizițiilor olandeze de grâne de la Dunărea de Jos, doar în anii 1936 și 1937 au depășit bariera de 100 000 de tone²⁶.

Data fiind specificitatea comerțului internațional cu cereale și amplasarea geografică a celor două state, exporturile românești de grâne în Olanda au urmat un traseu standardizat între porturile Dunării maritime sau Constanța și, în principal, antrepozitul olandez de la Rotterdam. Pentru satisfacerea relațiilor de schimb, dincolo de casele comerciale tradiționale din arealul gurilor Dunării, la începutul anilor 1930 și-au făcut apariția pe piața dunăreană de profil două dintre cele mai reprezentative societăți comerciale olandeze din ultimul secol: *Bunge* și *Nidera*. Aceste firme au intrat pe piața românească sub forma unor case comerciale moderne, în care capitalul financiar și uman al „companiei-mamă” a dictat deciziile adoptate.

Rețeaua companiei *Bunge* în România

Printr-o sentință comercială din 6 august 1930, Tribunalul Brăila a autorizat funcționarea firmei „*Bunge*” *Societate Anonimă Română de Comision și Export de Cereale* (prescurtat oficial: BUNGE S.A.R.), cu sediul pe Strada Traian nr. 8, din Brăila. Decizia a fost publicată în „Monitorul Oficial al României” din 13 august 1930²⁷. Consiliul de Administrație al companiei din Brăila era format din Charles Hirschler (președinte), Friedrich Alexander (administrator) și Bernhard Werthauer (administrator delegat). Inițial, a fost introdus și Adolf Eisenstein în calitate de administrator delegat, dar, ulterior, atribuțiile acestuia au fost retrase printr-o simplă tăiere a numelui și specimenului semnăturii²⁸.

După un an, compania *Bunge* era total integrată pieței cerealiere din arealul gurilor Dunării. În intervalul 15 august – 2 septembrie 1931, sub auspiciile Marii Crize Economice, mișcarea comercială era animată datorită tranzacțiilor bazate pe recolta aceluși an. *Bunge*, alături de Banca Moldova, a expediat către porturile italiene 1 560 de tone de cereale prin intermediul vaporului S.S. *Afrodite*. O cantitate impresionantă de grâne a fost îndreptată către marele antrepozit olandez de la Rotterdam. Cele 113 512 tone de cereale încărcate pe vasul elen *Evanghelia Diakakis* au fost tranzacționate de către două mari companii angrenate pe piața dunăreană, *Bunge* și *Continexport*. Vasele elene

²⁶ Analiza a fost realizată în baza datelor statistice din seria *Comerțul exterior al României* pe anii 1920–1940 și din lucrarea lui M. Popa-Vereș, *Comerțul nostru de cereale sub aspectul vieții economice românești*, teză de doctorat, București, 1938, anexe.

²⁷ SJAN Brăila, fond Camera de Comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 1–2.

²⁸ *Ibidem*, f. 3–4.

Aforensa și Autipi Mihalos – încărcate cu 4 401 tone de cereale, respectiv 3 040 de tone de cereale – au fost navlosite de către *Bunge* pentru curse pe traseul Brăila – Gibraltar și porturile franceze²⁹.

La doi ani de la deschiderea primului punct de lucru în România, conducerea societății a luat decizia înființării unei sucursale. În ședința Consiliului de Administrație din 20 iulie 1932 s-a hotărât ca de la 1 august acel an să fie deschisă o sucursală a societății *Bunge* și în portul Galați. Cu acest prilej au fost autorizați M. V. Moglescu și Mihail Rosenberg³⁰. Cei doi erau delegați de conducerea companiei să se ocupe de operațiunile de comision de cereale și alte produse agricole, „din ordinul și pentru contul Centralei”, direct sau prin intermediari angajați, în orașul și portul Galați, cât și în toate județele din Moldova și Basarabia³¹. Inițiativa înființării filialei din Galați a reprezentat debutul construcției unei pânze de păianjen care îngloba oboarele de cereale poziționate pe ambele maluri ale Prutului. Majoritatea agențiilor din porturile și târgurile din Basarabia au fost subordonate activității sucursalei din Galați. Centrala din Brăila, dincolo de coordonarea activităților la nivel național, s-a preocupat de achiziția grânelor sosite din porturile dunărene din amonte.

În primăvara anului 1933 au survenit câteva modificări în cadrul sucursalei gălățene a celor de la *Bunge*. Consiliul director al companiei românești a luat act de cererea lui Mihail Rosenberg de a se retrage de la conducerea filialei din Galați cu începere din 1 mai acel an, iar în locul acestuia l-a numit pe S. Guttman. De asemenea, s-a luat decizia ca semnătura lui M. V. Moglescu să redevină valabilă în cadrul filialei din Galați cu începere din 16 martie 1933³².

În vara anului 1932, se observă o schimbare la nivelul conducerii și viziunii sucursalei românești a companiei *Bunge*. În urma Adunării generale extraordinare a companiei din ziua de 31 iulie a fost ales Consiliul de Administrație al firmei pentru intervalul 31 iulie 1932 – 31 iulie 1933. În urma alegerilor au fost desemnați: Charles Hirschler (președinte), Friedrich Alexander (membru consilier) și Isidor Rosenberg (administrator delegat). Atribuțiile primilor doi erau substituite de către Ludwig Würzburger³³. În urma adunării din 1933 s-a luat decizia ca mandatul acestora să fie prelungit până la 21 iulie 1934³⁴.

Recolta bogată preconizată pentru câmpiile din Basarabia în vara anului 1932 a atras atenția comercianților internaționali. Conducerea companiei *Bunge* din România a luat decizia de a exploata regiunea Bugeacului și posibilitățile de transport pe Marea Neagră. Filiala din Cetatea Albă i-a fost încredințată lui S. Trejvusz. Prerogativele de director și unic angajat îi ofereau posibilitatea de a fi singura persoană îndreptățită să semneze în dreptul sucursalei *Bunge* din Cetatea Albă³⁵.

În iulie 1933 au survenit modificări în cadrul rețelei împuterniciților *Bunge* din spațiul românesc și au fost înființate o serie de agenții care au acoperit regiunile agricole amplasate pe ambele maluri ale Prutului. În urma ședinței Consiliului de Administrație din

²⁹ „Ancheta”, Brăila, anul II, nr. 49, 3 septembrie 1931, p. 2.

³⁰ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 14.

³¹ *Ibidem*.

³² „Cerere de înscriere modificatoare” adresată Camerei de Comerț și de Industrie Brăila de către L. Würzburger și I. Rosenberg, în calitate de reprezentanți ai societății Bunge S.A.R., datată 31 martie 1933; vezi *ibidem*, f. 18.

³³ *Ibidem*, f. 15.

³⁴ Conform hotărârilor adoptate în 31 iulie 1933 de către Adunarea Generală Extraordinară a Bunge S.A.R., în *ibidem*, f. 20.

³⁵ *Ibidem*, f. 17.

26 iunie 1933, publicată în „Monitorul Oficial al României” din 3 iulie 1933, cu începere din 1 iulie, D. A. Morgenstern a fost însărcinat să conducă sucursala din Galați, cu „dreptul de a angaja această sucursală prin unica sa semnătură”. D. A. Morgenstern a condus în anii anteriori agențiile din Reni și Cetatea Albă. În a doua jumătate a anului 1933, M. V. Moglescu a fost transferat în funcția de conducător al sucursalei din Reni, cu drept de unică semnătură. În lipsa lui A. Morgenstern din orașul Galați, M. V. Moglescu a fost împuternicit oficial să se ocupe de această sucursală, dar și de agenția din Cetatea Albă. De asemenea, a fost menținut dreptul lui S. Trejvusz de a conduce filiala din Cetatea Albă³⁶. Activitatea de procurist al lui S. Guttman în serviciul companiei olandeze a încetat în august 1933, pe fondul concentrării agenției din Reni la Galați³⁷.

În aceeași perioadă, conducerea din România a companiei *Bunge* a decis că portul Ismail și oboarele de cereale din regiune constituiau un punct atractiv pentru producătorii locali de cereale. Michel Wilderman a fost numit de către Centrală primul conducător al agenției din Ismail (județul Ismail), înființată cu începere din 1 august 1933 și preocupată cu operațiunile de comision de cereale și alte produse agricole³⁸. La jumătatea acelei luni, s-a deschis și o sucursală în orașul Chilia Nouă (județul Ismail), condusă de către S. H. Can, cu prerogative similare omologilor săi din celelalte filiale ale *Bunge*³⁹.

Consiliul de Administrație al *Bunge* România, reunit în ședința extraordinară din 28 iulie 1933, a hotărât înființarea unei agenții în localitatea Tighina. Obiectul comercial al acestei agenții a constat în achiziționarea „pe bani gata” de cereale și alte produse agricole din ordinul și în contul Centralei ori al sucursalei din Galați, la care a fost afiliată. Reprezentantul societății la această agenție de cumpărare a fost numit Iacob Colpacci, ale cărui drepturi se mărgineau la cumpărarea cu bani peșin a cerealelor și produselor agricole din ordinul conducătorilor companiei din România. Precum ceilalți agenți ai societății, atribuțiile lui Iacob Colpacci au constat și în îndeplinirea tuturor formalităților pentru încărcarea, descărcarea, expedierea, înmagazinarea și manipularea mărfurilor achiziționate în contul societății *Bunge*⁴⁰.

În cadrul aceleiași ședințe s-a aprobat deschiderea unei filiale a *Bunge* care să acopere bazinul cerealier din partea de S-V a Basarabiei. În scopul îndeplinirii acestui deziderat mercantil a fost deschisă, în august 1933, agenția din județul Cahul, cu sediul în orașul Cahul. Filiala se afla în subordinea sucursalei din portul Galați și a fost condusă de către Solomon Feder, iar prerogativele acestuia erau similare cu cele ale omologului său din Tighina⁴¹. Sucursalei din Galați i-a fost arondată și agenția aferentă județului Lăpușna, cu sediul la Chișinău, și coordonată de către agentul Nathan Fickelman⁴².

³⁶ Proces-verbal întocmit de L. Wurzbürger (director) și I. Rosenberg (administrator delegat) în data de 4 iulie 1933, în *ibidem*, f. 19.

³⁷ *Ibidem*, f. 23; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

³⁸ Conform procesului-verbal nr. 13 al ședinței Consiliului de Administrație din 28 iulie 1933 al companiei *Bunge* S.A.R.; vezi SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 21; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

³⁹ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 22; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

⁴⁰ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 24; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

⁴¹ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 25; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

⁴² SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 26; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

Din august 1933 a funcționat o agenție pentru achiziția cerealelor din județul Bălți, cu sediul în orașul Bălți, reprezentată de către Samuel Fickelman⁴³. Drepturile și obligațiile acestuia au fost similare cu cele ale omologilor din celelalte agenții basarabene ale *Bunge*. Isac Bortnic a primit însărcinări similare pentru agenția din județul Tutova, care dispunea de un sediu la Bârlad⁴⁴, într-unul din nodurile feroviare importante din zona Moldovei și târg prosper încă din Evul Mediu⁴⁵. Tot în august 1933 a fost deschisă și filiala din județul Fălciu, cu sediul în orașul Huși, la conducerea căreia a fost numit procuristul N. Lucaci⁴⁶.

În urma aceleiași ședințe a Consiliului de Administrație a fost adoptată hotărârea privitoare la înființarea agenției aferente județului Tecuci, cu sediul în orașul Tecuci. Conducerea acestei filiale a fost atribuită lui Moise Buchman⁴⁷. David Landau a avut atribuții similare pentru agențiile aferente județelor Vaslui⁴⁸, din Roman⁴⁹, din Dorohoi⁵⁰, din Bacău⁵¹, din Botoșani⁵², din Iași⁵³, cu sediile în orașele omonime județelor în care își desfășurau activitatea, și din județul Putna, cu sediul în orașul Focșani⁵⁴. Prerogativele acestor împuterniciți au fost similare cu cele ale omologilor din agențiile basarabene, care au fost înființate în principal pentru achiziția produselor agroalimentare în schimbul plății pe loc.

Procesul-verbal al Adunării Generale Extraordinare a *Bunge S.A.R.* din 12 septembrie 1934, ora 18:00, sub președinția lui I. Rosenberg, desemnat de Consiliul de Administrație, menționează prezența unui număr de opt acționari, reprezentând 4 850 de acțiuni, cu un număr total de 970 de voturi. În urma ședinței, au fost aleși în unanimitate și prin „aclamațiune” membrii Consiliului de Administrație al companiei până la următoarea Adunare Generală Extraordinară, preconizată în 1935. În urma lucrărilor Adunării, au fost aleși domnii: Charles Hirschler, Ludwig Würzburger, ing. Maximilian Marcus și ing. Hermann Solomon⁵⁵. Cu această ocazie au fost adoptate și diverse modificări la statutul de organizare și a fost adăugat următorul paragraf: „Sucursalele și agențiile

⁴³ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 27; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

⁴⁴ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 28; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

⁴⁵ Laurențiu Rădvan, *Orașele din Țările Române în Evul Mediu: sfârșitul secolului al XIII-lea – începutul secolului al XVI-lea*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2011, p. 486–490; vezi și Ion Plesnilă, *Istoricul liniei Galați – Bârlad*, București, Tipografia Gutenberg, 1898.

⁴⁶ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 29; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

⁴⁷ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 30; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

⁴⁸ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 31; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

⁴⁹ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 32; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

⁵⁰ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 33; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

⁵¹ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 34; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

⁵² SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 35; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

⁵³ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 36; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

⁵⁴ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 37; *MOF*, nr. 181, 9 august 1933.

⁵⁵ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 41.

societății vor putea fi valabil reprezentate printr-o singură semnătură hotărâtă de consiliul de administrație”⁵⁶.

Inginerul Maximilian Marcus a fost ales președinte al Consiliului de Administrație al companiei la 17 septembrie 1934, iar Charles Hirschler și Ludwig Würzburger au fost desemnați administratori delegați ai societății. Consiliul l-a numit director pe Max Eisenburh și le-a reînnoit procurile domnilor Isidor Rosenberg și Pincu Grosvald de a semna pentru societate în conformitate cu dispozițiile din statutul companiei. În cadrul aceleiași întâlniri le-a fost reînnoit dreptul de semnătură și lui A. Morgenstern și M. V. Moglescu pentru a semna și angaja colectiv sucursala din orașul Galați, iar fiecare în parte pentru agențiile Reni și Cetatea Albă. S-a adoptat și continuarea colaborării cu S. H. Can pentru agenția Chilia Nouă. Agenția din Ismail a fost desființată, iar în consecință a fost retras dreptul de semnătură conferit lui M. Wilderman. Consiliul de Administrație a hotărât retragerea lui Solomon Trejvusz de la conducerea sucursalei din Cetatea Albă și le-a oferit drepturile de semnătură agenților A. Morgenstern și M. V. Moglescu. Administratorul delegat Charles Hirschler a fost mandatat să reprezinte societatea *Bunge S.A.R.* în străinătate, fără a se solicita aprobarea organismului central de conducere. Pe fondul scăderii stocului comercial de cereale din România, în cadrul aceleiași ședințe a Consiliului de Administrație s-a luat decizia desființării agențiilor din Iași, Tutova, Fălciu, Bacău, Roman, Dorohoi, Botoșani, Putna, Lăpușna, Bălți, Tighina și Cahul⁵⁷.

În toamna lui 1934, societatea *Bunge* dispunea de următoarea rețea de agenții pe teritoriul României: centrala din Brăila, sucursala Galați (sub semnătura colectivă a lui A. Morgenstern și M. V. Moglescu) și agențiile din Reni (semnătura lui A. Morgenstern sau M. V. Moglescu), Cetatea Albă (semnătura lui A. Morgenstern sau M. V. Moglescu) și Chilia Nouă (angajată prin semnătura dr. S. H. Can)⁵⁸.

Exportul de cereale al României a trecut la jumătatea anilor 1930 printr-un punct critic, din cauza unui cumul de factori, care își au originile în avaturile agriculturii românești interbelice și în scăderea dramatică a prețurilor pe piața internațională de profil după declanșarea Marii Crize Economice⁵⁹. Sub aceste auspicii nefaste, la 14 martie 1935 a fost publicată în „Monitorul Oficial al României” decizia prin care *Bunge* a procedat la lichidarea sucursalei din Galați și a agențiilor din Reni și Cetatea Albă, precum și la retragerea drepturilor de semnătură acordate agenților A. Morgenstern și M. V. Moglescu⁶⁰.

La scurtă vreme, Consiliul de Administrație al *Bunge* România a procedat la desființarea agenției din Chilia Nouă, cu începere din data de 31 iulie 1935 și la încetarea prerogativelor și dreptului de semnătură acordate lui S. H. Can. Activele și pasivele acestei agenții au trecut asupra centralei din Brăila⁶¹.

Adunarea Generală a companiei *Bunge* din România și-a ales, la 7 martie 1936, un nou Consiliu de Administrație. În urma voturilor acționarilor, au fost realeși ing. M. Marcus, Ch. Hirschler, ing. H. Solomon și I. Würzburger. Cenzorii pe exercițiul 1936 au fost desemnați C. J. Găgiulescu, Anastase Petrescu și F. H. Konter, iar cenzori supleanți au fost numiți F. Schwartz, J. Constantinescu și C. Hiott⁶².

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 42.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 43; *MOF*, nr. 219, 22 septembrie 1934.

⁵⁹ A se vedea pe larg în Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 49–53; Vasile Bozga, *Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale*, București, Editura Academiei RSR, 1975; Bogdan Murgescu, *op. cit.*, p. 256 urm.

⁶⁰ *MOF*, nr. 62, 14 martie 1935, p. 1947.

⁶¹ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 45.

⁶² *Ibidem*, f. 48; *MOF*, nr. 70, 1936.

În următorii doi ani, activitatea *Bunge* din România s-a aflat în parametrii raporturilor comerciale româno-olandeze, înregistrându-se o oarecare creștere a exporturilor de cereale danubiene către destinațiile tradiționale din Occident.

La 20 aprilie 1938, s-a desfășurat o nouă ședință a Adunării Generale a *Bunge* România, în cadrul căreia a fost constituit un Consiliu de Administrație. În urma exprimării voturilor acționarilor, Ion Mitilineu, Charles Hirschler, Nicolae Hiott și Ludwig Würzburger au fost desemnați să conducă societatea în următorul an. Cenzori ai exercițiului financiar 1938 au fost desemnați Constantin Găgiulescu, Anastasie Petrescu și F. H. Koster, în vreme ce I. Constantinescu, V. Coșma și Octav Ioan au fost numiți cenzori supleanți. La 2 mai 1938, Ion Mitilineu a fost ales președinte al Consiliului de Administrație⁶³.

La ședință au participat 10 acționari, deținători a 4 900 de acțiuni. Adunarea, în unanimitate, a aprobat bilanțul și contul de profit și pierderi, hotărând ca din beneficiul net să aloce: 397 000 de lei fondului de rezervă statutar; 3 250 000 de lei pentru crearea unui fond de rezervă destinat amortizării creanțelor dubioase, „spre a se proceda la lichidarea creanțelor a căror valoare este îndoielnică”; 60 000 de lei onorariul cenzorilor pe anul 1937, iar restul de 261 506 lei a fost raportat pe exercițiul viitor⁶⁴.

Compania a cheltuit în anul 1937 pentru salarii, gratificații, telefon, telegraf, chirii și ofrande suma de 12 380 425 de lei, iar pentru impozite și taxe doar 1 313 446 de lei. Beneficiul net pe anul 1937 s-a ridicat la 321 506 lei, iar, conform bilanțului intern, contul de profit și pierderi al companiei *Bunge S.A.R.* pe anul 1937 s-a ridicat la 17 956 028 de lei⁶⁵.

În decembrie 1937, la conducerea României a fost instalat un Guvern condus de Octavian Goga, moment care marchează deschiderea drumului către dictatura regală a lui Carol al II-lea și legiferarea curentului antisemit din România. Pentru a se supune legislației statului român și a evita inconvenientele din partea autorităților bucureștene, o serie de societăți străine s-au grăbit să numească etnici români la conducerea filialelor din România⁶⁶. În urma ședinței Consiliului de Administrație din 25 iunie 1938, Adunarea l-a desemnat pe Adrian G. Petcu pentru a exercita atribuțiile de director al societății, având posibilitatea de a angaja valabil societatea semnând împreună cu un administrator delegat sau cu un alt director. P. Groswald, I. Rosenberg și M. Siberdi au fost numiți sub-directori, urmând să beneficieze de dreptul de semnătură în conformitate cu statutele companiei⁶⁷.

După anexarea Austriei și ocuparea Boemiei și Moraviei de către Germania nazistă în anii 1938 și 1939, Europa se pregătea de un nou război, de consecințele cărui nu puteau scăpa nici afacerile derulate în porturile dunărene.

În cadrul Adunării generale ordinare din 20 aprilie 1939, a fost ales Consiliul de Administrație pe exercițiul 1939. Membrii săi erau Ion Mitilineu, Nicolae Hiott, Charles Hirschler și Ludwig Würzburger. Constantin Găgiulescu, Anastasie Petrescu și F. H. Koster au fost desemnați drept cenzorii companiei, în vreme ce Ioan Constantinescu, V. Coșma și Octav Ioan au fost numiți cenzori supleanți⁶⁸. Adunarea a decis ca din beneficiul net de 395 968, aferent anului 1938, să se aloce fondului de rezervă statutar 10% (39 500 de lei), iar suma de 90 000 de lei ca „tantiemă” Consiliului de Administrație. Onorariul cenzorilor a fost fixat la 60 000 de lei, iar restul beneficiului (205 568 de lei) a fost reportat pentru

⁶³ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 50–51.

⁶⁴ *MOF*, nr. 100, 3 mai 1938, p. 4418.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 4419.

⁶⁶ Lya Benjamin (ed.), *Legislația antievreiască*, București, Editura Hasefer, 1993.

⁶⁷ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 57; *MOF*, nr. 150, 4 iulie 1938, p. 6803.

⁶⁸ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 61.

exercițiul următor. Cheltuielile cu salariile, gratificațiile, telefoanele, telegramele, chiriile, ofrandele etc. s-au ridicat la 11 348 380 de lei în anul 1938, iar taxele și impozitele achitate în conformitate cu legislația românească au fost în cuantum de 1 133 201 lei⁶⁹.

În cadrul ședinței din 30 aprilie 1939, Consiliul de Administrație l-a desemnat pe Ion Mitilineu drept președinte al *Bunge S.A.R.*, menținând și delegațiile celor doi administratori delegați, Charles Hirschler și Ludwig Würzburger⁷⁰.

În urma decesului lui Ludwig Würzburger, consiliul de conducere al companiei a hotărât, la 28 octombrie 1939, înlocuirea acestuia prin Constantin V. Hiott. În cadrul aceleiași adunări s-a luat act și de demisia lui Max Eisenburg din calitatea de director al societății⁷¹. La sfârșitul lui noiembrie 1939, Consiliul de Administrație al *Bunge S.A.R.* lua act „cu plăcere de revenirea d-lui Max Eisenburg asupra demisiunii d-sale din calitatea de director al societății și în consecință d-sa reia, cu începere din ziua de astăzi 29 noiembrie 1939, funcțiunea de director al societății noastre, putând angaja valabil societatea”⁷².

În 4 octombrie 1939, președintele Camerei de Comerț și Industrie din Brăila, având în vedere cererea formulată de Max Eisenburg (domiciliat în Brăila, Str. Coroanei nr. 16), a eliberat un certificat pentru a-i servi intereselor solicitantului în voiajul de afaceri pe care urma să-l efectueze în Chile. Actul îl ajuta să-și procure viza pentru pașaport și valuta necesară călătoriei în America de Sud. Din același certificat emis reiese că Max Eisenburg „se bucură de o reputație foarte bună pe piața comercială a portului Brăila, fiind și decorat cu Meritul Comercial și Industrial clasa I-a” datorită calității de director al firmei *Bunge S.A.R.* pe care o exercita din 1931⁷³. Un certificat asemănător a fost eliberat și de către directorul Camerei Agricole a județului Brăila, din care reies „vastele cunoștințe pe care le posedă [Max Eisenburg – n.n.] în domeniul exportului de cereale [în cadrul cărora] s-a afirmat ca un element de valoare și prețios contribuind la intensificarea exportului și valorificării produselor noastre agricole pe piețele străine, firma pe care o conduce atingând cele mai mari cantități de cereale exportate”⁷⁴.

Autoritățile române au impus, la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, o serie de măsuri prin care să se ateste capacitatea managerială și minima loialitate a directorilor caselor comerciale, în marea lor majoritate subordonate unor parteneri străini, față de statul român. La 26 februarie 1940, Max Eisenburg⁷⁵ a adresat Oficiului Registrului Comerțului Brăila actele necesare desfășurării activității de director al societății *Bunge S.A.R.*, printre care se numărau: un certificat emis de Camera de Comerț și Industrie din octombrie 1939; un certificat emis de Camera Agricolă a județului Brăila din 4 octombrie 1939 (ambele dovedind că posedă practică în branșa exportului de cereale); și un certificat emis de Serviciul de Identificare și Cazier Judiciar, din care reiese că nu a fost condamnat pentru niciuna din faptele prevăzute pentru desfășurarea activității de comerciant de cereale. La capitolul certificate de studii, nu a putut face dovada niciunui certificat de absolvire, „întrucât am [Max Eisenburg – n.n.] studiat în străinătate unde posed certificate, nu vi le pot prezenta din cauza evenimentelor actuale [al Doilea Război Mondial – n.n.]”. Totodată, precizia în declarația depusă că este cunoscător al limbii române „în scris, vorbit și citit, satisfăcând cu prisosință cunoștințele minimale

⁶⁹ *MOF*, nr. 104, 6 mai 1939, p. 4248.

⁷⁰ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 63.

⁷¹ *Ibidem*, f. 74; *MOF*, nr. 225, 3 noiembrie 1939, p. 9367.

⁷² SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 77.

⁷³ *Ibidem*, f. 79.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 81.

⁷⁵ Născut în Germania, conform unui certificat emis de Serviciul de identificare și cazier judiciar Brăila, în octombrie 1939; vezi *ibidem*, f. 80.

cerute de art. 2 din sus-amintita lege [art. 2 din Legea pentru completarea Registrului Comerțului public, publicată în „Monitorul Oficial”, nr. 292 din 1938 – n.n.]”⁷⁶.

În urma Adunării Generale Ordinare din 10 martie 1940 a fost ales Consiliul de Administrație al companiei pe exercițiul 1940, care avea următoarea componență: Ion Mitileneu, Nicolae Hiott, Charles Hirschler și Constantin Hiott, în calitate de membri. C. I. Găgiulescu, Eugen Stănescu și P. H. Koster au exercitat atribuțiile de cenzori ai societății, iar I. Constantinescu, V. Comșa și P. N. Sint au fost numiți cenzori supleanți. Consiliul de Administrație a decis în unanimitate: „Alege ca președinte pe d-l Ion Mitileneu, menține delegațiile date d-lor Charles Hirschler și Constantin Hiott, ca administratori delegați”⁷⁷. Capitalul social al societății era împărțit în 5 000 de acțiuni⁷⁸. Bilanțul pe anul 1939 arată cheltuieli cu salariile, chiriile, asigurările și altele în valoare de 6 398 915 lei și de 1 802 077 de lei achitați statului român drept impozite și taxe⁷⁹. Deficitul declarat pe anul 1939 a fost de 1 763 685 de lei, în vreme ce pierderea rezultată în anul 1940 s-a ridicat la 9 238 995 de lei⁸⁰.

Tabelul 1. Membrii Consiliului de Administrație și cenzorii pe exercițiul 1940

Nr. crt.	Numele și prenumele	Calitatea	Naționalitatea	Domiciliul	Puterile acordate
1.	Ion Mitileneu	președinte	română	București	președinte al Consiliului de Administrație
2.	Nicolae Hiott	consilier	română	București	administrator delegat
3.	Charles Hirschler	administrator delegat	olandeză	Amsterdam	administrator delegat
4.	Constantin Hiott	administrator delegat	română	Brăila	administrator delegat
5.	C. I. Găgiulescu	cenzor	română	Brăila	cenzor
6.	Eugen Stănescu	cenzor	română	Brăila	cenzor
7.	I. Constantinescu	cenzor supleant	română	București	cenzor supleant
8.	V. Comșa	cenzor supleant	română	București	cenzor supleant
9.	F. N. Sint	cenzor supleant	olandeză	Amsterdam	cenzor supleant

Sursa: SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 84.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 78.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 83.

⁷⁸ *MOF*, nr. 78, 29 martie 1940, p. 2755.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *MOF*, nr. 60, 12 martie 1941, p. 2004.

În primăvara anului 1940, Germania nazistă a trecut la ocuparea mai multor state din Europa de Vest. La 10 mai 1940, trupele celui de-al Treilea Reich au invadat Olanda, iar pe 15 mai guvernul Țărilor de Jos a semnat capitularea, după ce regina Wilhelmina s-a refugiat la Londra.

Din cauza pierderilor suferite la nivelul relațiilor cu „societatea-mamă”, coroborate cu pierderile teritoriale înregistrate de România (în principal a bazinului agricol din Basarabia), cât și din cauza imposibilității totale a unei activități de export cauzate de război și de măsurile luate de țările beligerante, care au împiedicat exportul de cereale în statele cu care se făcea în mod obișnuit comerț, și în conformitate cu prevederile codului comercial, care dispunea că, atunci când capitalul este pierdut, compania se dizolvă, societatea *Bunge S.A.R.* și-a încetat orice activitate din luna iulie a aceluși an⁸¹. În urma raportului cenzorilor din 11 noiembrie 1940 s-a constatat pierderea întregului capital social. În același timp, directorul Ion Mitileneu a demisionat în octombrie 1940, iar la conducerea societății se găseau de la 1 ianuarie 1941 următoarele persoane: Nicolae Hiott (membru în Consiliul de Administrație), Constantin V. Hiott (administrator delegat) și P. Grosvald (subdirector)⁸².

Ministerul Economiei Naționale a aprobat cererea societății de a demara procedurile de începere a formalităților de lichidare⁸³. La 6 martie 1941, Adunarea generală a hotărât lichidarea *Bunge S.A.R.* și l-a numit lichidator al societății pe avocatul brăilean Constantin Hiott. Acestuia i s-a permis vinderea bunurilor mobile ale societății prin bună învoială. El avea dreptul să decidă în numele companiei fără să solicite aprobarea Consiliului de Administrație. Retribuția sa urma să fie stabilită într-o ședință ulterioară⁸⁴.

Din bilanțul contabil al companiei se observă quantumul cheltuielilor curente cu salariile, corespondența și chiriile, care s-au ridicat la 8 330 279 de lei, și nivelul taxelor și impozitelor achitate statului român, în valoare totală de 2 017 360 de lei. Pentru achiziția de mobilier și „alte cheltuieli” s-a plătit o sumă de circa 600 000 de lei⁸⁵.

La 2 mai 1941, conducerea Camerei de Comerț și Industrie Brăila și Oficiul Registrului de Comerț au încheiat procedura de revizuire și au constatat că societatea *Bunge S.A.R.* nu contravenea decretului-lege privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România. Activitatea avocatului Constantin V. Hiott din Brăila, lichidatorul societății, nu a intrat sub incidența decretului-lege publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 183 din 1940, cu privire la starea juridică a locuitorilor evrei din România⁸⁶.

În urma unei adrese a Camerei de Comerț și Industrie din Brăila, lichidatorul societății *Bunge S.A.R.* a răspuns în 10 puncte la un chestionar standard aplicat tuturor societăților din acea vreme. La primul punct se menționa că firma se află în procesul de lichidare și că obiectul de activitate al acesteia a constat în comisionul și exportul de cereale, având sediul social la Brăila. Din următoarele puncte reiese că firma era constituită sub forma vremii de societate anonimă, iar capitalul social inițial, completat ulterior, a fost de 5 milioane de lei, divizate în 5 000 de acțiuni la purtător. Nu se puteau face precizări cu privire la situația acțiunilor având în vedere starea de război, dar încă de la înființare firma brăileană s-a aflat sub tutela companiei multinaționale N. V. Bunge's Handelsmaatschappij din Amsterdam, Olanda, acțiunile aflându-se pe teritoriul olandez.

⁸¹ *MOF*, nr. 60, partea a II-a, 12 martie 1941, p. 2003.

⁸² SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 95.

⁸³ *Ibidem*, f. 92–93.

⁸⁴ *MOF*, nr. 60, partea a II-a, 12 martie 1941, p. 2003.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 2004.

⁸⁶ SJAN Brăila, fond Camera de comerț Brăila (partea structurală Firme sociale), dosar B 136/1930, f. 101.

Societatea românească era în faliment din 6 martie 1941, lichidarea nu a lăsat nicio cotă acționarilor, astfel nu s-au putut acoperi creanțele terților⁸⁷.

Judecătorul delegat pe lângă Registrul Comerțului Brăila, având în vedere constatările făcute de Șeful oficiului Registrului Comerțului, a procedat la radierea din oficiu a societății *Bunge S.A.R.*, în conformitate cu dispozițiile articolului 14 din legea pentru înființarea unui registru al comerțului, după care radierea firmelor se putea realiza și din oficiu, la momentul în care patronatul înceta activitățile comerciale. Dincolo de aceste prevederi, judecătorul delegat și-a întemeiat dispoziția și pe ordinul Ministerului Industriei și Comerțului nr. 49190 din 15 octombrie 1947⁸⁸.

*

* *

După o pauză de peste cinci decenii, interesele negustorești din domeniul comerțului, stocării și procesării semințelor pentru ulei, producția de ulei pentru consum, producția de fertilizatori ale celor de la *Bunge* au dus la redeschiderea unei filiale pe teritoriul României în anul 2002. Prin achiziționarea, la nivel internațional, a grupului francez *Cereol Holdings* în 2002 și a două fabrici Interoil și Muntenia din România, *Bunge* a devenit lider prin creșterea treptată a celor două mărci importante pe care le deține pe teritoriul românesc: *Floriol* și *Unisol*⁸⁹. În 2008, *Bunge* a devenit cel mai mare jucător global pe piața de procesare a semințelor pentru ulei, fiind al treilea jucător la nivel mondial în sectorul agricol, după *Cargill* și *Archer-Daniel-Midland*⁹⁰. Presa din România anunța că liderul de pe piața românească a uleiurilor alimentare, *Bunge România*, era dator statului român cu circa de 90 de milioane de lei⁹¹, dar continua să fie bine integrat pe piața de profil din hinterlandul danubian.

În primăvara anului 2017, România a devenit principalul exportator european de cereale către Uniunea Europeană, devansând state cu teritorii și potențial de exploatare net superioare celor existente în Oltenia, Muntenia, Dobrogea și Moldova⁹². Chinezii de la COFCO, unul dintre cei mai activi jucători internaționali pe piața de fuziuni și achiziții de societăți din domeniul sectorului exploatarea resurselor agricole, au cumpărat pachetul majoritar al companiei *Nidera* în aprilie 2017 și au pus capăt unei istorii de 97 de ani⁹³. Producătorii de cereale din arealul Gurilor Dunării s-au reintegrat în maniera capitalistă pe piața internațională de profil.

⁸⁷ Nota lui Constantin V. Hiott, lichidatorul societății, către Camera de Comerț și Industrie din Brăila, în *ibidem*, f. 132.

⁸⁸ „Ordonanța nr. 60 din 26 ianuarie 1948” a judecătorului delegat pe lângă Registrul Comerțului Brăila, în *ibidem*, f. 138.

⁸⁹ Vezi <http://www.zf.ro/wikizf/bunge-romania-s.r.l.-10107039> [consultat la 22.11.2018].

⁹⁰ A se vedea http://www.standard.money.ro/articol_49480_58/bunge_cumpara_com_products_pentru_2_8_mld_euro.html [consultat la 22.11.2018].

⁹¹ Amănunte la adresa on-line <http://www.national.ro/news/bunge-romania-un-colos-dator-vandut-statului-531550.html/> [consultată la 22.11.2018].

⁹² Adrian Negrescu, *The Romanian agriculture hits record after record. The grain producing business has doubled in the past seven years*, în „KeysFin”, 20 iunie 2017, on-line la adresa <https://goo.gl/cBRb6i> [consultată la 27.11.2018].

⁹³ „Ne imbarcăm într-o călătorie pentru a construi pe baza trecutului și pentru a îmbrățișa viitorul, pentru bazele unei companii noi clădite pe fundația solidă a COFCO Agri (ex. Noble Agri) și Nidera”, a declarat Johnny Chi, CEO al COFCO International. Vezi Gabriel Razi, *Chinezii pun capăt unei istorii de afaceri de 97 de ani. Brandul Nidera a dispărut oficial. Traderul deținut de chinezi activează acum sub numele COFCO International*, în „Agrofinanciar”, 25 aprilie 2017, on-line la adresa <https://goo.gl/2yxY2f> [consultată la 26.11.2018].

THE DUTCH COMPANY *BUNGE* AT THE LOWER DANUBE (1930–1948)
(Summary)

Keywords: Brăila, Bessarabia, Prut River, grain, maritime trade, warehouses.

This study presents, in a positivist manner, the evolution in the Lower Danube area of the one of the most important grain export companies in the world, by highlighting the changes of the Danube grain market under the impact of the two totalitarian trends and of World War II. It is in this competitive environment that the Dutch company *Bunge* also manifested its presence in the Lower Danube region. This paper is based on unedited sources preserved at Braila County Service of the National Archives of Romania, as well as on news and articles from the Romanian press of the 1930^s. This approach has not allowed drafting statistical series able to underline the sinusoidal waves of the commercial trades undertaken by the two Dutch companies in the Danube ports. The archival material at our disposal has allowed the reconstruction of the Dutch company *Bunge*'s network in the extended area of the mouths of the Danube, precedence having the branches existing in the 1930^s on the present-day territory of the Republic of Moldova.